

Libris.RO

Respect pentru oameni și cărți

din literatura răsărit
secolului al XIX-lea

CLASICI AI LITERATURII UNIVERSALE

Pagini alese din literatura rusă a secolului al XIX-lea

Antologie, note biobibliografice și notă asupra ediției de
DIANA IEPURE

Traducere din limba rusă și note de
DIANA IEPURE, ANTOANETA OLTEANU și
MARINA VRACIU

CORINT

chiar și acelea ale lui Cehov, despre care se vorbește mai puțin) au contribuit la crearea istoriei literaturii ruse autentice și oferă o viziune caleidoscopică asupra literaturii ruse dintr-o perioadă înfloritoare, când își câștiga recunoașterea și faima în întreaga lume. Și în această antologie, ca și în *Iarnă rusească*¹, antologia de povestiri din clasici ai literaturii ruse pe care am alcătuit-o și am tradus-o, am mizat și pe nume valoroase ale culturii ruse, dar și pe unele mai puțin cunoscute la noi, intenția mea fiind de a-i crea cititorului o imagine cât mai complexă a ceea ce se gândea și se scria într-o Rusie misterioasă și mereu temută.

Publicul nostru e obișnuit mai ales cu antologii ce includ selecții din opera unui anumit scriitor. Din punctul meu de vedere, antologiile de tipul celei de față au menirea de a trezi, prin intermediul unor proze scurte ieșite de sub pana unor mari scriitori, gustul cititorului român pentru literatura rusă și de a da o viziune de ansamblu despre peisajul literar din Rusia unei epoci înfloritoare pentru literatură. Totodată, antologia se adresează și celor care apreciază calitățile și simt frumusețea interioară a literaturii clasice în general și a „sfintei literaturi ruse” – cum o numea Thomas Mann, prin intermediul personajului său, Tonio Kröger – în particular. Din fericire, suflul acelei epoci a reușit să supraviețuiască măcelului bolșevic și să-și pună, ulterior, amprenta asupra unor generații întregi.

Chiar dacă nu și-a dorit să fie exhaustivă, fapt imposibil, desigur, antologia constituie o porțiță deschisă spre un capitol important al literaturii universale. Astfel, cititorul este provocat să descopere, puțin câte puțin, pagini care îl pot transpune dintr-o lume tot mai calculată și mai alertă într-un timp când oamenii, asemenea personajului din *După bal* de Lev Tolstoi, aveau timp să povestească, pasionant, episoade din propria viață. De altfel, și astăzi, ca și acum două secole, întreaga viață a unei ființe se poate schimba „din cauza unei nopți sau, mai degrabă, a unei dimineți”, dar și după o tulburătoare lectură din clasicii ruși.

DIANA IEPURE

¹ *Iarnă rusească. Antologie de povestiri din clasici ai literaturii ruse*, Editura „Ratio et revelatio”, Oradea, 2013.

NIKOLAI GOGOL

NIKOLAI VASILIEVICI GOGOL (1809–1852), titan al literaturii ruse și creator al romanului rus modern, s-a născut în târgușorul Bolșie Sorocinți, guberina Poltava. Prozator și dramaturg, este autorul nemuritoarelor opere *Serile în cătunul de lângă Dikanka* (1831–1832), *Taras Bulba* (1835), *Revizorul* (1836, 1842), *Mantaua* (1842), *Suflete moarte* (1842), lucrări care au scos la iveală viciile Rusiei țariste și au constituit una dintre verigile principale ale realismului critic rus. Vladimir Nabokov îl considera „cel mai neobișnuit poet-prozator dintre cei pe care i-a produs vreodată Rusia”¹. Însuși Dostoievski recunoștea influența pe care a avut-o Gogol asupra scrisului său și asupra scriitorilor din generația sa, așa cum spunea în faimoasa butadă care îi este atribuită: „Noi toți am ieșit din *Mantaua* lui Gogol”. Studiul importanței lui Gogol și al influenței sale asupra întregii literaturi ruse este actual și astăzi.

¹ „*Nikolai Gogol, the strangest prose-poet Russia ever produced*” (engl.) este propoziția cu care Vladimir Nabokov își începe primul capitol („His Death and His Youth”, „Moartea și tinerețea lui”) al lucrării de referință pe care i-a dedicat-o scriitorului rus, *Nikolai Gogol* (1944), și pe care a scris-o imediat după sosirea sa în Statele Unite, la cererea lui James Laughlin, care își înființase de curând editura New Directions. Aici citatul este preluat din ediția New Directions Books, Corrected Edition, 1961, p. 1 (n. red.).

NASUL¹

I

Pe 25 martie a avut loc la Petersburg o întâmplare ciudată, neobișnuită. Bărbierul Ivan Iakovlevici, care locuia pe Voznesenski prospekt (numele său de familie² se pierduse chiar și de pe

¹ *Nos* (rus.) este o povestire scrisă de N.V. Gogol între 1832–1833, în perioada șederii sale în Sankt-Petersburg, care este descris cu atâtă acuratețe, încât această operă a intrat în patrimoniul cultural al orașului. Propusă inițial spre publicare revistei *Moskovskii nabliudatel* („Observatorul de Moscova”), al cărei editor a considerat-o „proastă, rea și trivială”, ea i-a plăcut atât de mult lui Aleksandr Pușkin, încât acesta avea să-l convingă pe Gogol să o publice în revista literară a lui Pușkin, *Sovremennik* („Contemporanul”), unde *Nasul* a și văzut lumina tiparului în 1836. Povestirea a cunoscut mai multe rescrieri, atât din cauza unor cereri ale cenzorilor, cât și pentru că Gogol a dorit să îi accentueze caracterul fantastic (în varianta propusă revistei moscovite, toate elementele fantastice erau explicate în final ca fiind doar parte dintr-un vis al protagonistului). Povestirea *Nasul* a cunoscut numeroase adaptări și ecranizări, devenind chiar sursa de inspirație a primei opere compuse de Dmitri Șostakoviici, *Nasul*, pe un libret care împrumuta elemente din alte opere ale lui Gogol, precum și din *Frații Karamazov* al lui F.M. Dostoievski și care a fost semnat de D. Șostakoviici, Evgheni Zamiatin, Aleksandr Preis și Gheorghii Ionin. Această operă a fost definitivată în 1928 și a avut premiera în 1930 (n. red.).

² În Rusia numele fiecărei persoane are trei componente: prenumele (имя, *imia*, rus.), patronimicul (отчество, *otcestvo*, rus.) și numele de familie (фамилия, *familiia*, rus.). Așadar, în cazul personajului nostru, nu cunoaștem decât prenumele și faptul că era fiul unui bărbat al cărui prenume era Iakov (n. red.).

propria firmă, pe care era înfățișat doar un domn cu un obraz plin de spumă, alături de inscripția: „Și lasă și sânge” și nimic altceva), bărbierul Ivan Iakovlevici, așadar, s-a trezit destul de devreme și a simțit miros de pâine caldă. Ridicându-se puțin în pat, a văzut că soția lui, o damă destul de respectabilă căreia îi plăcea foarte mult să bea cafea, scotea din sobă niște pâini proaspăt făcute.

— Azi, Praskovia Osipovna, n-o să beau cafea, spuse Ivan Iakovlevici, în loc de asta, tare-aș mai vrea să mănânc niște pâinică dintr-aceasta caldă cu ceapă.

(De fapt, Ivan Iakovlevici ar fi vrut și una, și alta, dar știa că era total imposibil să ceară ambele lucruri deodată, căci Praskovia Osipovna nu prea agrea asemenea mofturi.) „Las' să mănânce prostul pâine, pentru mine e chiar mai bine, își spuse soția, o să rămână în plus o porție de cafea.” Și aruncă o pâine pe masă.

Ivan Iakovlevici, pentru a respecta regulile bunei-cuviințe, își puse fracul deasupra cămășii și, după ce se așeză la masă, presără niște sare, își pregăti două căpățâni de ceapă, înșfăcă apoi cuțitul și, după ce își luă o mină importantă, se apucă să taie pâinea. După ce tăie pâinea în două, se uită în mijloc și, spre mirarea sa, văzu ceva albind. Ivan Iakovlevici scormoni cu grijă cu cuțitul și pipăi cu degetul. „E destul de bine înfipt! își spuse el. Ce să fie, oare?”

Își băgă degetele și scoase un... nas!... Lui Ivan Iakovlevici imediat îi pieri cheful: începu să se frece la ochi și să se ciupească: un nas, chiar că era un nas! Și i se păru că parcă era chiar un nas cunoscut. Groaza se putea citi de acum pe chipul lui Ivan Iakovlevici. Dar groaza aceasta nu era nimic în comparație cu nemulțumirea care o cuprinsese pe soția lui:

— Animalule, de unde-ai tăiat nasu' ăsta? începu ea să strige, mânioasă. Escrocule! Bețivule! Chiar eu o să te denunț la poliție. Ce mai tâlhar! Uite, auzisem eu de mult de la trei oameni că, în timpul rasului, îi tragi pe clienți de nas, că abia se mai țin pe scaun.

Dar Ivan Iakovlevici era mai mult mort decât viu. Recunoscu că acel nas era al nimănui altcuiva decât al asesorului de colegiu¹ Kovaliov, pe care îl rădea în fiecare săptămână, miercuri și duminică.

— Stai, Praskovia Osipovna! O să-l pun într-un colțișor, o să-l înfășor într-o cârpă: las' să stea acolo nițeluș, dup-aceea o să-l duc.

— Nici nu vreau s-aud una ca asta! Să permit eu să stea în camera mea un nas tăiat?... Om de nimic! Știi numai să dai cu briciul pe curea, dar datoria nu ești deloc în stare să ți-o îndeplinești, ușuraticule, nemernicule! Să răspund în fața poliției în locul tău?... Ah, mizerabilule, cap sec! Afară cu el! Afară! Du-l unde vrei! Să nu mai aud de el!

Ivan Iakovlevici stătea ca plouat. Se gândea, se tot gândea și nu știa ce să facă.

— Dracu' mai știe ce s-o fi întâmplat! spuse el, în cele din urmă, scărpinându-se după ureche. M-oi fi întors ieri beat sau nu, clar e că nu pot să spun asta. Dar, după cât se vede, trebuie să fi fost o întâmplare nemaivăzută: căci pâinea e ceva copt, pe când nasul, în nici un caz. Nu mai pricep nimic!...

Ivan Iakovlevici tăcu. Gândul că poliștii o să-i ia nasul și o să-l acuze îl făcu să-și piardă de tot cunoștința. Vedea parcă aieva gulerul purpuriu, frumos brodat cu argint, sabia... și deja tremura din tot trupul. În cele din urmă, își scoase din dulap hainele și cizmele și trase pe el porcăriile acelea și, însoțit de prorocirile deloc ușoare ale Praskoviei Osipovna, înfășură nasul într-o cârpă și ieși afară.

Vru să-l arunce undeva: fie într-un rond de flori, lângă o poartă, fie să-l scape așa, ca din întâmplare, și s-o apuce pe o alee. Dar, ca un făcut, se întâlni cu o cunoștință care și începu să-l interogheze:

¹ Funcționar de rangul al VIII-lea din *Tabelul rangurilor*, ierarhia nobiliară introdusă de împăratul Petru cel Mare. Ultimul rang din tabel, cel inferior, este al XIV-lea (n. trad.).

„Unde te duci?” și „Pe cine ai plecat să razi așa de devreme?”, astfel încât Ivan Iakovlevici nu putu să prindă niciun moment prielnic. Apoi chiar reuși să îl scape, dar polițaiul de pe stradă îl arătă de la distanță cu halebarda, zicându-i: „Ridică! Uite, ai scăpat ceva!” și Ivan Iakovlevici fu nevoit să ridice nasul și să-l bage în buzunar. Îl cuprinse disperarea, mai ales că oamenii se tot înmulțeau pe stradă, deoarece începuseră să se deschidă magazinele și prăvăliile.

Se hotărî să se ducă la podul Isakievski: doar-doar va reuși să-l arunce, cumva, în Neva...

Dar eu mă simt puțin vinovat că până acum nu am spus nimic despre Ivan Iakovlevici, un om respectabil din multe puncte de vedere.

Ivan Iakovlevici, ca orice meseriaș rus cuviincios, era un bețivan fără pereche. Și deși în fiecare zi rădea bărbile oamenilor, a lui era veșnic nerasă. Fracul lui Ivan Iakovlevici (căci Ivan Iakovlevici nu purta niciodată surtuc) era pestriț: adică era negru, dar plin de pete galben-maronii și cenușii; gulerul îi lucea de grăsime, iar în locul celor trei nasturi îi atârnavă numai ațele. Ivan Iakovlevici era un mare cinic și, când asesorul de colegiu Kovaliov îi spunea, de regulă în timpul rasului: „Ție, Ivan Iakovlevici, mereu îți put mâinile!”, Ivan Iakovlevici îi răspundea cu aceeași întrebare: „Și de ce n-ar puțin?” „N-am habar, frățioare, eu știu numai că puțin”, spunea asesorul de colegiu și Ivan Iakovlevici, după ce trăgea pe nas puțin tutun, îl săpunea pentru asta și pe obraz, și sub nas, și în spatele urechii, și sub barbă – într-un cuvânt, cam pe unde avea el chef.

Acest onorabil cetățean se afla deja pe podul Isakievski. Mai întâi și mai întâi, se uită roată în jur, apoi se aplecă pe balustradă, ca și cum s-ar fi uitat sub pod, să vadă dacă e mult pește, și aruncă încetișor cârpa cu nasul. Simți că se eliberase deodată de o povară de zece puduri¹; Ivan Iakovlevici zâmbi chiar. În loc să se mai

¹ Unitate de măsură egală cu 16,38 kg (n. trad.).

ducă să radă bărbile funcționarilor, porni spre un local la intrarea căruia stătea scris „Mâncare și ceai”, să ceară un pahar de punci, când, deodată, îl remarcă la capătul podului pe un sectorist cu înfățișare nobilă, cu niște favoriți lați, cu un tricorn, cu sabie. Îngheță: între timp sectoristul îi făcea semn cu degetul și spunea:

— Ia vino-ncoa', stimabile!

Ivan Iakovlevici, recunoscând uniforma, își scoase de la distanță șapca și, apropiindu-se, supus, zise:

— Multă sănătate vă urez, Înălțimea Voastră!

— Nu, nu, frățioare, nu de Înălțimea Mea e vorba aici; ia spune-mi, mai bine, ce-ai făcut acolo, cât ai stat pe pod?

— Ei, Doamne, mă duceam să bărbieresc pe cineva și m-am uitat și eu să văd dacă râul curge repede, domnule.

— Miști, miști! Nu scapi cu una ca asta. Binevoiește să răspunzi!

— Pe Luminăția Voastră sunt gata să o bărbieresc de două ori pe săptămână, sau chiar de trei, fără nicio obligație, răspunse Ivan Iakovlevici.

— Nu, prietene, astea-s fleacuri! Pe mine mă rad trei bărbieri, și-mi mai și dau mari onoruri. Ia, mai bine, spune: ce făceai acolo?

Ivan Iakovlevici păli... Dar aici întâmplarea se pierde cu totul și cu totul în ceață și nu mai știm, în mod clar, nimic despre ce s-a întâmplat mai departe.

II

Asesorul de colegiu Kovaliov se trezi destul de devreme și plescăi din buze: „brrr...”, lucru pe care-l făcea mereu când se trezea, deși nici el nu-și putea explica din ce motiv. Kovaliov se întinse, porunci să i se aducă o oglinjoară ce se afla pe masă. Voia să se uite la coșul care-i apăruse cu o seară înainte pe nas, dar, spre marea sa mirare, văzu că locul unde îi stătea, îndeobște, nasul era perfect neted! Speriat, Kovaliov porunci să i se aducă de îndată apă și

se șterse la ochi cu ștergarul: așa, tot nu-i niciun nas! Începu să se ciupească, să vadă dacă nu cumva dormea. Se părea că nu! Asesorul de colegiu Kovaliov sări din pat, tresări: nu avea nas!... Porunci imediat să i se dea hainele și zbură direct către șeful poliției.

Dar, până atunci, trebuie să spunem ceva despre Kovaliov, pentru ca și cititorul să poată vedea ce hram purta acest asesor de colegiu. Asesorii de colegiu care primesc acest titlu cu ajutorul unor atestate de studiu nu pot fi comparați cu acei asesori de colegiu care se făceau în Caucaz. Sunt specii total diferite. Asesorii de colegiu cu studii... Dar Rusia e o țară așa de minunată, încât, dacă vorbești despre un asesor de colegiu, atunci toți asesorii de colegiu, de la Rîga la Kamceatka, neapărat o să considere că e vorba de ei. La fel se întâmplă și cu toate titlurile și cinurile. Kovaliov era un asesor de colegiu din Caucaz. Stătuse acolo numai doi ani în funcția aceasta și de aceea nu putea s-o uite nicio clipă; iar pentru a-și conferi mai multă noblețe și greutate, niciodată nu-și spunea „asesor de colegiu”, ci mereu „maior”¹. „Ascultă, drăguț”, spunea el de regulă când întâlnea pe stradă o femeie ce vindea plastoane, „vino la mine acasă; apartamentul meu e pe Sadovaia; întreabă numai așa: «aici locuiește maiorul Kovaliov?» Și oricine o să-ți arate”. Dacă însă o întâlnea pe una drăguțică, în plus îi mai dădea și indicația asta: „Porumbița mea, să întreb de apartamentul maiorului Kovaliov”. Fie și numai din acest motiv și noi o să-i spunem de-acum înainte acestui asesor de colegiu „maior”.

Maiorul Kovaliov avea obiceiul să se plimbe în fiecare zi pe Nevski Prospekt. Gulerașul plastronului lui era mereu extrem de curat și apretat. Avea niște favoriți care se mai pot vedea și în zilele noastre la inginerii cadastrali din gubernii și oblasturi, la arhitecți și la doctorii regimentelor, precum și la aceia care îndeplinesc diverse funcții în poliție și, în general, la toți acei bărbați care au

¹ Conform aceluiași *Tabel al rangurilor*, asesorul de colegiu avea ca echivalent gradul de maior de infanterie (n. trad.).

obrajii rumeni, rotunjori și care joacă grozav de bine boston: favorițiiăștia vin până la jumătatea obrazului și merg drept până la nas. Maiorul Kovaliov purta nenumărate inele cu pecetei de carneol cu diverse blazoane, precum și din acelea pe care erau gravate zilele miercuri, joi, luni ș.a.m.d. Maiorul Kovaliov venise la Sankt-Petersburg de nevoie, și anume pentru a căuta un serviciu cum se cuvine pentru titlul său: fie la vicegubernator, fie ca executor în vreun departament important. Maiorul Kovaliov nu excludea nici căsătoria, dar numai în cazul în care logodnica ar fi avut în spate un capital de vreo 200 000 de ruble. Și de aceea cititorul poate judeca de-acum și singur care era starea de spirit a acestui maior când văzuse că în locul nasului său destul de frumos și de dimensiuni moderate nu mai era decât un loc neted, stupid și plat!

Ca un făcut, niciun birjar nu apărea pe stradă, așa că fu nevoit să meargă pe jos, înfășurat în pelerina sa și acoperindu-și fața cu o batistă, arătând ca și cum i-ar fi curs sânge din nas. „Dar poate că mi s-o fi părut: nu se poate ca nasul să fi dispărut așa, aiurea”, își spuse el și intră într-o cofetărie special pentru a se uita în oglindă. Din fericire, nu era nimeni în cofetărie: băieții măturau prin camere și aranjau scaunele; unii, cu ochi adormiți, duceau pe tăvi plăcinte calde; pe mese și scaune erau ziarele de ieri cu pete de cafea. „Ei, slavă Domnului, nu e nimeni, își zise el, acum pot să mă uit.” Se apropie, sfios, de oglindă și se uită. „Dracu’ știe ce mai înseamnă și-asta, ce porcărie!” spuse el, scuipând. „Măcar să fi fost ceva în locul nasului, dar nu-i nimic!”

Mușcându-și buzele de necaz, ieși din cofetărie și se hotărî, în ciuda obiceiului său, să nu se uite la nimeni și să nu zâmbească. Deodată se opri ca țintuit la ușa unei case. Sub ochii lui se petrecea un fenomen inexplicabil: în fața scării se oprise o caretă; portierele s-au deschis; a sărit din ea, îndoit din șale, un domn în uniformă și a dat fuga în sus pe scară. Ce groază și, în același timp, ce uimire de nedescris l-au cuprins pe Kovaliov când și-a dat seama că acela era chiar nasul lui! În fața acestei priveriști neobișnuite, i se părea

lui, totul se schimbă imediat; simțea că abia mai putea să se țină pe picioare, dar se hotărî, cu orice preț, să-l aștepte să se întoarcă în caretă, tremurând tot, cuprins parcă de friguri. Peste două minute nasul a ieșit, într-adevăr. Era îmbrăcat într-o uniformă brodată cu aur, cu un guler mare țepăn; avea pantaloni din piele de antilopă și, într-o parte, îi atârna o sabie. După pălăria cu pene se putea ghici că avea rangul de consilier de stat¹. Din toate acestea se putea înțelege că se ducea undeva, în vizită. Se uită în stânga și în dreapta, îi strigă vizitiului „Dă-i drumul!”, se urcă și plecă.

Sărmanul Kovaliov era mai-mai să-și iasă din minți! Nu știa ce să mai creadă despre o întâmplare așa de ciudată. Cum se putea, de fapt, ca un nas care mai ieri era pe fața lui, care nu putea merge deloc, nici pe jos, nici cu trăsura, să poarte acum uniformă! Alergă după birja care, din fericire, nu mersese prea mult, ci se oprise în fața catedralei Maicii Domnului din Kazan.

El se grăbi să intre în catedrală, se strecură printr-o gloată de bătrânele nevoiașe, cu baticuțuri bine legate pe cap și peste față, de nu le mai rămăseseră decât două despicături pentru ochi și de care obișnuia să râdă tare mult pe vremuri, și intră în biserică. Nu erau prea multe persoanele care se rugau înăuntru, toate se aflau numai la intrare. Kovaliov simțea că se află într-o stare așa de disperată, că nu avea putere să se roage și-l căuta din priviri prin toate colțurile pe acel domn. În cele din urmă, îl văzu cum stătea într-o parte.

„Cum să mă duc la el? își spuse Kovaliov. Din toate, după uniformă, după pălărie, se vede că e consilier de stat. Dracu' mai știe cum să fac asta!”

Începu să tușească ușor lângă el; dar nasul nu-și părăsise nicio clipă poziția cuvioasă și tot făcea mătăanii.

¹ Funcționar de rangul al V-lea în conformitate cu *Tabelul rangurilor*, unul dintre rangurile cele mai înalte care puteau fi obținute de funcționarii statului (n. trad.).

— Stimate domn..., spuse Kovaliov, silindu-se în sine să să prindă curaj, stimate domn...

— Ce doriți? răspunse nasul, întorcându-se.

— E ciudat, stimate domn... mi se pare... că ar trebui să știți unde vă este locul. Și deodată dau de dumneavoastră, și unde? În biserică. Recunoașteți...

— Vă rog să mă scuzați, nu pot pricepe deloc despre ce binevoii să vorbiți... Vă rog să vă explicați.

„Cum să-i explic?” își spuse Kovaliov și, prinzând curaj, începu:

— Desigur, eu... de fapt, sunt maior. Recunoașteți, nu e cuviincios să merg fără nas. Vreo negustoreasă care vinde portocale decojite pe podul Voskresenski poate să stea și fără nas; dar, având în vedere că o să primesc... Și fiind cunoscut, în multe case, cu doamna Cehtariova, soție de consilier de stat, și cu altele... Judecați și dumneavoastră... Nu știu, zău, stimate domn. (În acest moment maiorul Kovaliov ridică din umeri.) Vă rog să mă scuzați... Dacă ar fi să privim conform regulilor datoriei și onoarei... Puteți pricepe și dumneavoastră...

— Chiar că nu pricep nimic, răspunse nasul. Explicați-vă mai mulțumitor.

— Stimate domn..., spuse Kovaliov cu sentimentul demnității personale, nu știu cum să înțeleg cuvintele dumneavoastră... Mi se pare că aici lucrurile sunt total clare... Sau doriți... Doar sunteți nasul meu!

Nasul se uită la maior și se încruntă ușor:

— Greșiți, stimate domn! Sunt de sine stătător. Și între noi nici nu pot fi deloc relații strânse. Judecând după nasturii uniformei dumneavoastră, probabil că lucrați la un alt minister.

După ce a spus asta, nasul s-a întors și a continuat să se roage.

În mod limpede, Kovaliov râdea, fără să știe nici el ce să facă și ce să mai creadă. În acest timp se auzi foșnetul plăcut al unei rochii și se apropie o doamnă în vârstă, plină de dantele, și alături de ea una subțirică, cu rochie albă, care pica foarte drăguț pe talia